

BJÖRNS SKÄRGÅRD ÅRSSKRIFT 2018

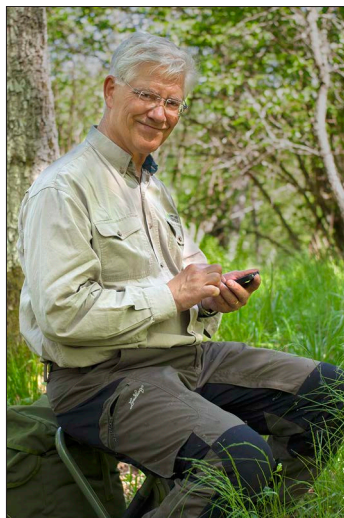

” Från Björns skärgård kan man se solen gå både upp och ner i havet.

” Det är en liten och unik skärgård, viktigt att skydda fågellivet och den orörda naturen.

” Vill du ut till Björns fyr kan du boka båt i Fågelsundet.

VD:S INLEDNING

Tidig morgon i Fågelsundet. Vindstilla, soldiset sveper mjukt över öar och skär som lyser i det glittrande havet. Solen värmer redan. Vi står vid de gamla sjöbodarna som ligger på rad i den inre delen av hamnen. Ett monotont kluckande och gnissel från förtöjningar är allt som hörs. Vi väntar på fiskaren Kjell Holmqvist som ska ta oss ut till ön Björn som ligger längst ut i havsbandet.

Upplandsstiftelsen har arbetat i drygt tio års tid för freda Björns skärgård och kan nu äntligen jubla över att allt är klart. Vi är mycket tacksamma för den fina kontakt vi haft med de tidigare markägarna Fortifikationsverket, Bergvik Skog AB och Statens fastighetsverk. Fantastiskt att vi på ett så fint sätt har kunnat landa i överenskommelser som är till glädje för så många. Ett 2 450 ha stort område med ett extremt rikt växt- och djurliv är nu skyddat som naturreservat.

Inte bara växter och djur trivs här. Skärgården är också ett mycket uppskattat besöksmål för boende i Hållnäs men också för naturintresserade från övriga Mellansverige. Här upplever man också en intressant kulturhistoria runt jordbruk och fiske.

En alldeles speciell dag var den 14 juni 2017 då Världsnaturfonden WWF:s Förtroenderåd tillsammans med landshövding Göran Enander besökte Fågelsundet och Björns skärgård. I solskenet bjöd familjen Evaldsson från Fågelsundet sällskapet på lax, ost från Hållnäs och gräddtårta med jordgubbar. Ordförande i Förtroenderådet kung Carl XVI Gustav uppmanade i nationella media berörda parter att komma överens och att skärgården därmed skulle kunna fredas. Med det stödet kunde vi sedan slutförhandla med markägarna.

I vårt arbete har vi haft ett ovärderligt bra samarbete med Världsnaturfonden WWF och god samverkan med Tierps kommun, Länsstyrelsen och berörda föreningar i Hållnäs.

Jag önskar er en trevlig läsning.

Björn-Gunnar Lagström, vd

BJÖRNS SKÄRGÅRD – LAND UR HAVET

Välkommen till Björns skärgård, det nybildade naturreservatet vid nordupplands kust. I denna skrift bjuder vi på natur, kultur och historia, och kanske till och med kan locka med ett besök till denna pärla i Bottenhavet.

ATT FREDA NATUROMRÅDEN – ÄR ATT SPARA FÖR FRAMTIDEN

FAKTA

2013 utsågs Björns skärgård till en "Svensk pärla" i Världsnaturfondens WWF:s arbete med att skydda värdefull natur. Det är svenska folket som röstar fram olika skyddsvärda områden.

Östersjöns skärgårdar är ur ett globalt perspektiv en helt unik livsmiljö. WWF är stolt över att ha kunna bidra till Upplandsstiftelsen och andras arbete för att bevara Björns skärgård, denna pärla för djur och växtliv, för framtiden.

Peter Westman

Björn-Gunnar Lagström

I Upplandsstiftelsens stadgar fastslås att stiftelsen ska värna det uppländska landskapet bl a genom inköp av mark. I naturvårdspolicyn framgår att stiftelsen vid markförvärv ska prioritera områden som är värdefulla både för den biologiska mångfalden och för friluftslivet. Det kan innebära satsningar på skogsmark men även andra biologiskt rika naturmiljöer såsom kulturlandskap, kust- och skärgårdsmiljöer. Vi samverkar med kommunerna och Länsstyrelsen.

Upplandsstiftelsen är inte en myndighet utan för vår del handlar det om att föra fram goda argument och att helt enkelt komma överens med markägare. Det är viktigt för oss att ha genomarbetade underlag och goda kunskaper om de areella näringarnas förutsättningar. I Upplandsstiftelsens styrelse görs avvägningar och prioriteringar av olika naturområden som stiftelsen ska arbeta med för att freda genom förvärv eller intrångsersättning.

Som alternativ till att förvärva mark träffar vi i många fall andra överenskommelser med markägare. Vi kan arrendera mark eller genom andra avtal ges möjligheter att främja biologisk mångfald eller utveckla platser för besökare. Ett exempel är i samverkan med företaget Fortum i Dalälven där företaget antagit en helt naturvårdsinriktad plan för sitt stora markinnehav som stiftelsen tagit fram. Stiftelsen svarar för skötselåtgärder enligt planen. Vi har också arbetat med Ekologisk landskapsplanering i flera biologiskt värdefulla trakter. I samverkan med bolag och andra har vi tagit fram mängder med bl a beskrivningar och sköselförslag som finns med i parternas olika skogs- och skötselplaner.

Arbetet med att skydda ett naturområde innehåller många moment. När stiftelsen väl är överens med markägaren tas förslag fram avseende bestämmelser och skötselplan för det tänkta reservatet samt hur det ska avgränsas i detalj. Samtidigt stämmer vi av med Naturvårdsverket, Länsstyrelsen, berörd kommun om det ska bli ett statligt eller kommunalt naturreservatsbeslut. Naturvårdsverket tillfrågas om bidrag till förvärvet (ca 50 % av värdet). Därefter beställs värdering, ansöks om fastighetsbildning och inskrivning hos Lantmäteriverket.

Det är onekligen en god känsla när man är förvissad om att ett sådant värdefullt skärgårdsområde som Björns skärgård har fått ett bestående skydd för alla som nu vistas där och för kommande generationer.

Världsnaturfonden WWF:s
förtroenderåd besöker Björns
skärgård. Ordförande i rådet
kung Carl XVI Gustav delar ut en
plakett till Upplandsstiftelsen
som manifesterar det fina sam-
arbetet mellan parterna som
pågått i över 25 år.

Båtresa med Bergvik skog AB för att besikta skärgårdsområdet.
Kjell Holmqvist fiskare i Fågelsundet, Pär Eriksson och Frida
Hermanson, Upplandsstiftelsen, Maria Stenqvist och Börje
Petterson, Bergvik Skog AB.

Naturreseptet Björns skärgård invigdes den 28 september
2018. Göran Enander, landshövding, Börje Wennberg, region-
råd, Bengt-Olov Eriksson, kommunalråd, invigningstalade.

VÄLKOMMEN TILL BJÖRNS SKÄRGÅRD

Emelie Runfeldt

Väntan på gölgrodans kväkande.

Gölgroda

Havtorn med sina C-vitaminrika orangea bär.

Följer du den slingrande landsvägen till de yttersta delarna av Hållnashalvön så kommer du till Fågelsundets fiskeläge. Här ligger röda stugor och sjöbodar tätt tillsammans kring hamnen i viken. Alldeles innan fiskeläget kan du parkera bilen för att sedan fortsätta utforska området till fots.

Smultronstället Fågelsundets naturstig

Vid parkeringen startar Fågelsundets naturstig, ett av Upplands smultronställen i naturen. Stigen är 2 km lång och tar dig genom skogen ut till klipporna vid havet. Längs vägen passerar du Kallviken. Kommer du hit i början på juni kan du få höra den sällsynta gölgrodan spela här. Sätt dig på bänken och lyssna till grodornas märkliga konsert. Längs stigen växer också orkidéer som blommar i juni-juli och växter som trivs på havsstränder som havtorn med sina C-vitaminrika orangea bär som mognar i september.

Ön Björn

Längst ut i Björns skärgård ligger ön Björn. Norr om ön breder öppet hav ut sig så långt ögat når och stranden kantas av kala klippor. På södra sidan är stränderna steniga med mer växtlighet. Björn är en känd lokal bland fågelskådare, men här finns också möjlighet att uppleva en välbevarad fyrmiljö. Vill du få en känsla för hur det var att leva här för 100 år sedan så kan du hyra fyrvaktarbo-staden för en natt eller två. I huset finns fem sängplatser men varken el, vatten eller möjlighet till uppvärmning. Information om hur du bokar transport och husrum finns på Upplandsstiftelsens webbplats www.upplandsstiftelsen.se

Om du hellre vill tälta så går det att göra vid hamnen. Vid hamnen finns också eldstad och dass. En stig leder från hamnen upp till fyren, och en annan stig tar dig tvärs över ön till västra udden, en bra plats om du vill skåda fågel.

Paddla kajak

Hela Björns skärgård är mycket grund och det är lurigt för båtar att ta sig fram annat än i farleden. Men för en kajak är det lite lättare, även om du kan få se upp med stenar som ligger alldeles under ytan här och var. Det är fint att gå i land på ön Björn eller vid de släta klipporna på ön Källen, men i Björns skärgård finns tre fågelskyddsområden med tillträdesförbud mellan 1 april och 31 juli.

UPPLANDS BÄSTA FÅGELLOKAL

Martin Amcoff

Det utsatta läget på Björn gör att många småfåglar rastar här under flyttningen vår och höst. Disiga höstdagar kan tusentals småfåglar rasta på ön. Är vindarna dessutom ostliga händer det att ovanliga arter från öster dyker upp. En särskilt minnesvärd dag från Björn är den 1 oktober 2017 då man kunde beskåda östlig rariteter som tajgablastjärt, sibirisk piplärka, brunsångare och turturduva. I Björns skärgård har 286 olika fågelarter setts vilket är mest för någon plats i Uppland.

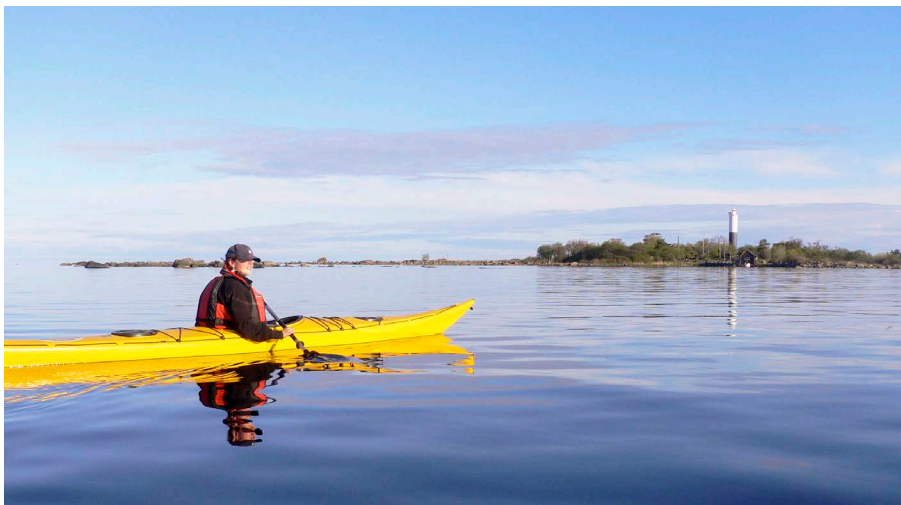
På våren i april passerar ett kraftigt sträck längs Upplandskusten av småfåglar som finkar och trastar men även ringduvor och rovfåglar. En bra morgon kan över 10 000 fåglar passera. Bäst plats för att uppleva sträcket är Fågelsundet.

I juli och augusti rastar många vadarfåglar ute på skären och längs öarnas stränder. Ofta kan man se arktiska arter som sandlöpare, kustsnäppa och myrspov. Senare på hösten passerar flockar av änder, gäss och lommar. Björn är oftast en bra obsplats för sjöfågelsträck men det kan också vara bra att stå på bunkern i Fågelsundet t ex vid nordlig vind.

I Björn skärgård häckar årligen 3000 par kustfåglar som t ex änder, gäss, tärnor, måsar och vadare. Här finns Sveriges största koloni av skräntärna och lite ovanligare arter som gravand, labb, roska och tobisgrissla.

På hösten och våren bedrivs tidvis ringmärkning av småfåglar på Björn. Här en ringmärkt tajgasångare.

Björn besöks av många fågelskådare framförallt under hösten.

SKRÄNTÄRNORNA I BJÖRNS SKÄRGÅRD

Ulrik Lötberg

På ön Stenarna i Björns skärgård finns landets största koloni av den sällsynta skräntärnan. Här häckar årligen 110 till 150 par, vilket utgör cirka en tredjedel av det svenska beståndet. Skräntärnan är världens största tärna och mäter över 1 meter mellan vingspetsarna. Skräntärnorna på Stenarna har följts genom ringmärkning och inventering sedan 1940-talet. Under senare år har studier av födosök, flyttning med mera genomförts inom Projekt Skräntärna.

För att öka kunskapen har BirdLife Sveriges Projekt Skräntärna från och med 2015 satt små GPS-loggar på skräntärnor bl a vid Stenarna i Björns skärgård. Det gör att man kan följa individers rörelser under häckningstid och se var dom födosöker men också följa fåglarna under flyttningen till och från övervintringsområden i Afrika söder om Sahara. Dessa studier har gett mycket intressanta resultat. Det har visat sig att skräntärnor som häckar på Stenarna flyger upp till 8 mil till havsvikar och insjöar för att hitta bra fiskeplatser och hämta mat till ungarna.

Ulrik Lötberg med en skräntärna som försetts med en GPS-logg (det lilla orangea paketet på ryggen).

Skräntärna lever av fisk, framför allt abborre och strömming.

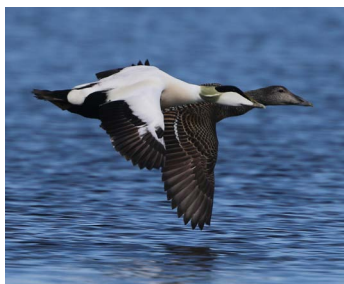
Natalie Isaksson och Lennart Söderlund, Upplandsstiftelsens tillsynsman i naturreservatet, monterar en GPS-logger på ung skräntärna sommaren 2018. Tanken är att öka kunskapen om tärnorna och på sikt kunna förbättra skyddet för denna hotade art.

KUSTFÅGLAR ELLER MINK

Martin Amcoff

Ejder; guding (hane) och åda (hona).

Ruvande strandskata.

Sture Sundin med hunden Bella.

Björns skärgård är ett av de viktigaste häckningsområdena för kustfåglar i Bottenhavet. Till kustfåglar räknas svanar, änder, måsar, tärnor och vadarfåglar. Under 1970-talet uppmärksammades att antalet kustfåglar minskade kraftigt i antal och samtidigt började minkar ses allt oftare i Björns skärgård. Från 1980-talet etablerade minken en fast stam vid norra Upplands kust och så även i Björns skärgård. Misstankar väcktes om att minken orsakade kustfågelnas tillbakagång.

För att undersöka vilken roll minken spelade i kustfåglarnas minskning startade Upplandsstiftelsen med stöd av Världsnaturfonden WWF 1997 ett projekt där kustfågelbestånden inventerades varje år och jakt på mink infördes. Under de första tre åren avlivades inte mindre än 73 minkar i Björns skärgård och Fågelsundet. Jakten har fortsatt varje år och under de flesta åren har skärgården varit minkfri under fåglarnas häckningssäsong.

Hur gick det då för fåglarna när minken försvann från skärgården? När inventeringarna började 1997 fanns 960 kustfågelpar. Sex år senare hade antalet fågelpar ökat till 2500 och därefter har antalet årligen legat kring 3000 par.

Sture Sundin, viltvårdare och minkjägare i Utvalnäs, Gävle berättar

”Vi åkte med båten till Björn i mitten av 1970-talet. Det var fullt med häckande vitfågel och många kullar med änder och skrak simmade längs stränderna. När vi åkte ut till ön några år senare, 1978, var det nästan tomt på fågel. Vi gick iland och tillsynsmannen Persson berättade att mink hade kommit till ön.

Hur jagar man mink?

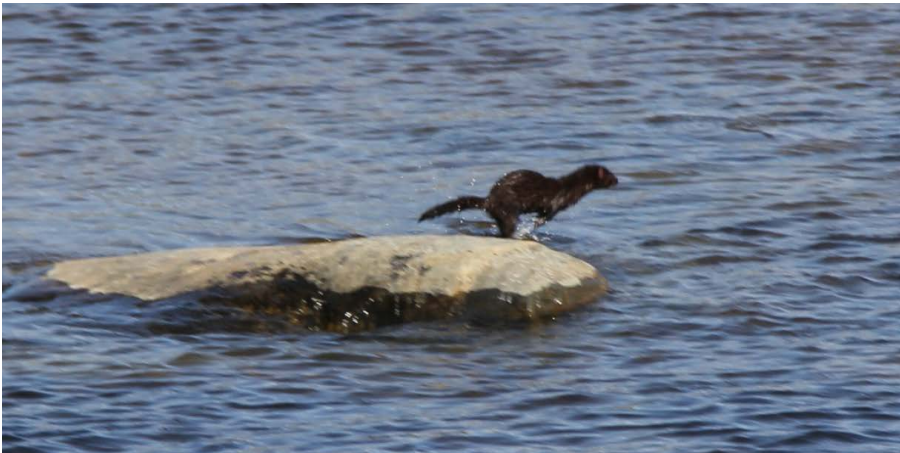
För att jaga mink i skärgårdar behövs en hund som är tränad för just mink. Hunden söker upp minken som ofta söker skydd i stenrosen. Man måste jaga regelbundet, slutar man så vandrar snart nya minkar in.

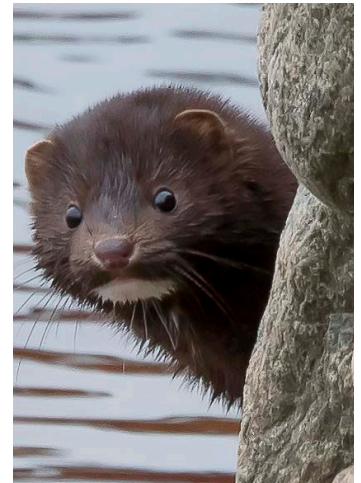
Fåglarnas ägg och ungar är huvudsaklig föda för mink i många skärgårdar.

FAKTA

Minken är ett mårddjur som infördes till Sverige som pälsdjur från Nordamerika. Rymlingar från minkfarmar etablerade vildlevande bestånd på många platser i Sverige under mitten av 1900-talet. Under sommaren lever minken på kustfåglarnas ägg och ungar. Den är även en bra simmare som lätt förflyttar sig mellan öarna där fåglarna har sina bon och ungar. Minken är en främmande art i den svenska naturen och kustfåglarna är inte anpassade till att försvara sig mot ett fyrfota rovdjur som simmar mellan öarna.

Minken är en bra simmare och tar sig fram mellan öarna i skärgården.

LIVET PÅ FYRPLATSEN

Dan Thunman

Fyrplatsen på Björn anlades 1859, varefter ön kom att vara boplats för många fyrfamiljer, året runt, i över 100 år.

Förutom fyrmästaren, fanns alltid en fyrvaktare och ett fyrbiträde för att sköta fyren. De hade sina fruar och barn med sig och tillsammans kunde det bli riktigt många bofasta på Björn.

Männen turades om att vakta fyrarna, som från början var två till antalet, sköta mistsignaleringen vid dis och dimma och skriva ner dagliga väderobservationer. De fiskade, jagade säl och sjöfågel och det skötte om underhållet av alla byggnaderna. Kvinnorna skötte om hemmen, städade, tvättade, bakade och lagade maten medan barnen lekte. När barnen kom i skolåldern fick de ofta bo hos någon familj i land för att kunna gå i skolan och längtan efter varandra kunde ibland bli svår.

Det var viktigt att hålla sams på ön. Utrymmena var begränsade och man gjorde allt för att undvika osämja. Från början bodde alla familjerna i ett hus med tre lägenheter men senare byggdes ytterligare ett bostadshus där fyrmästaren flyttade in med sin familj. Ofta gick man till varandra, pratade och drack kaffe.

Björn var länge en helt kal klippa där det var svårt att få något att växa. Blåst och regn spolade bort de första försöken. Men familjerna gav inte upp

Olle Häggroth var nio år när han kom till Björn 1936. För att kunna gå i skola fick han dock inackorderas hos sin moster i Älvkarleby. Men så snart det var möjligt var han tillbaka på Björn där han trivdes förträffligt. Olle dog 2018, 90 år gammal men hann återkomma till sin barndomsö flera gånger på äldre dar.

Björns fyrplats på 1930-talet.

utan byggde murar av sten eller plank som skydd och kunde på så vis så smått börja odla potatis och grönsaker. Under olika tider har det även hållit kor och getter på ön.

På 1910-talet började motorer att ersätta seglen, vilket underlättade färderna i land. Och på 1920-talet nådde radion och telefonen Björns fyrplats. Nu blev det lite lättare att leva. Telefonkontakten med land bröt mycket av den isolering man upplevde, och den kom även till användning vid akuta situationer som sjukdomsfall, fartygshaverier med mera.

Men fyrtekniken utvecklades, fyrarna automatiserades och personalen blev så småningom överflödig. 1968 gick det sista flyttlasset från Björn och en 109 år lång epok i Björns historia var till ända. Ett öde som obevekligen kom att drabba de flesta av landets fyrplatser vid denna tid.

Fyrmästaren

Fyrmästaren Konrad Häggroth hade tidigare tjänstgjort som fyrvaktare på Eggegrund, Djursten och Fjärdgrund, innan han fick tjänsten som fyrmästare på Björn 1936 (se bilder nästa sida). Tillsammans med sin fru Linnea och sonen Olle flyttade de in i det röda trähuset mitt på ön. De äldre döttrarna Iris och Britt hade då flyttat i land för gott men kom ofta på besök. Under långa tider på 40-talet fick dock Konrad, på grund av en svår lunginflammation bo i land. 1945 fick han slutligen pension, varefter han och Linnea flyttade till sin barndomsö, Singö, där de båda var födda på 1880-talet.

Björns fyrplats i dag.

Fyren ägs av Sjöfartsverket och är stängd för allmänheten.

GÅNGNA TIDER

Fotografier ur fyrmästardottern Iris Häggroths fotoalbum

*Fyrpersonalen på Björn 1939.
Längst till höger ses fyrmästaren
Konrad Häggroth.*

*Besök var alltid ett uppskattat
och spännande inslag i det
annars ganska inrutade livet på
en fyrplats. Till vänster i bild
värdparet Linnea och Konrad
Häggroth. Deras son Olle i kort-
byxor. Foto omkr. 1939.*

Även om fyren under vissa tider var släckt under vintern så skulle personalen vara närvarande och arbeta med bland annat vård och underhåll av byggnader, maskiner och annan utrustning. Det innebar att fyrfamiljerna fick bo på fyrplatsen året runt. Eftersom landresorna under vintern kunde vara besvärliga, för att inte säga livsfarliga, så måste de alltid proviantera med mat så att det räckte hela vintern. Foto 1940.

Gert Evaldsson, uppväxt och boende i Fågelsundet

Hur var det med båtar och fiske när du växte upp?

Särskilt minns jag strömmingsfisket och alla båtar. Strömming fiskades med öppna träbåtar med kulmotor. Upp till 40 båtar var stationerade i Fågelsundet och man kände igen varje båt på dess unika motorljud. Strömmingen som landades i fiskelägena på Hållnåshalvön kördes dagligen med bil till Gävle för att säljas.

Särskilt minne från Björns skärgård?

En lastbåt med tackjärn gick på grund jag tror det var i slutet på 60-talet i Björnsundet. Den fastnade mitt i rännan. Bogserare och pråm kom och man planerade att lasta av tackjärnet så fartyget skulle gå loss. Men innan man hann det kom en storm med högvatten och fartyget kunde med hjälp av bogserbåten komma av grundet.

FÅGELSUNDET

Håkan Liby

Fågelsundet, beläget vid Hållnashalvöns yttersta spets, är Upplands största fiskehamn med en lång historia om människors liv och arbete som går att avläsa i bebyggelsen från olika tider men också i spåren av landhöjningen under tidernas lopp. Går vi tusen år tillbaka i tiden låg kustremsan helt under vatten. Nytt land stiger alltjämt upp ur havet och formar landskapet på ett karaktäristiskt sätt med grunda vikar, laguner och gölar. En konsekvens av landhöjningen över tid är fiskebebyggelsens stegvisa förskjutning mot havet.

Vilka var det som en gång hade sin utkomst av fiskenäringen som så tydligt gör sig påmind i Fågelsundet än idag? För att förstå sammanhanget bör vi ta Hållens by i betraktande, belägen några kilometer in i landet. Det var byns bönder, brukarna av det magra och splittrade odlingslandskapet med små åkrar och hagar, som var tvungna att komplettera jordbruk och boskapsskötsel med fiske. Böndernas fiskerättigheter var förbundna med den mantalssatta jorden. Begreppet "bondefiske" beskriver på ett tydligt sätt kombinationen av näringsfång som varit så vanlig längs upplandskusten. Annan verksamhet som körslor och kolning till de närbelägna järnbruken, stärkte ytterligare bondeekonomin i trakten.

När fiskesäsongen började begav sig bönderna i Hållen ned till Fågelsundet som var byns gemensamma fiskeläge. Enkla knuttimrade bodar med vasstak var avsedda för förvaring av fiskeredskap och fångst. I ett tidigare skede fanns inga särskilda båthus utan båtarna drogs upp i skydd av enkla angoringsplatser, så kallade länningar. Vid hård väderlek och storm drogs båtarna långt upp på land, utom räckhåll för vågorna.

Bebyggelsen vid fiskehamnen utökades efter hand under 1700-talets slut och början av 1800-talet. Nu uppfördes knuttimrade sjöbodar med en öppen utbyggnad längs ena långsidan som gav skydd åt fiskebåtarna. Ett stycke upp på land låg kokhusen som var benämningen på små knuttimrade bostadshus med murstock som fungerade som bostäder för bönderna under de perioder fisket var som mest intensivt. Inredningen i kokhuset var primitiv med väggfasta sängar längs långsidorna, ett bord vid gavelfönstret och en murad spis med öppen eld som gav ljus och värme men också möjlighet att laga mat.

Till den bebyggda miljön hörde även saltbodar för de stora laggade saltkaren och den utrustning som behövdes för insaltning av fiskfångsten. Ett karaktäristiskt inslag var gistvallarna, det vill säga torkställningarna för garn och tåg. När näten var upphängda kunde de rengöras från sjöväxter och synas om de var i behov av reparation.

Flygbild över Fågelsundet.

Äldre kokhus.

Äldre sjöbod.

Det var strömmingsfisket som helt dominerade även om annan fångst också förekom, till exempel torsk. Det mesta av strömmingsfångsten saltades in, till viss del för hushållets eget behov men också som bytesvara. Kustbönderna for långt in i mälarvikarna med sina båtar och bytte saltströmming mot spannmål. Saltströmming var en mycket viktig del av äldre tiders kosthåll.

Under 1900-talets första decennier skedde en betydande nydaning i Fågelsundet vilket sammanhängde med de motordrivna garnbåtarna som krävde större sjöbodar. Dessa så kallade garnbåtsbodar, ofta rödfärgade, anlades nu i långa rader utefter strandkanten och förändrade landskapsbilden betydligt. Sjöbodarna rymde förutom själva båthuset även bostadsrum för flera personers vistelse under fiskesäsongen.

Fågelsundet upplevde en sista period av sjudande liv och verksamhet på 1940-talet. Därefter har fiskenäringen fått allt mindre betydelse och fiskelägers byggnader har i stor omfattning omvandlats till fritidshus.

Hållnäs hembygdsförening äger förutom hembygdsgården i Edvalla en filial i Fågelsundet med kokhus och bodar samt en betydande samling fiskeredskap som illustrerar bondefiskarnas livsvillkor i gången tid.

Tre strömmingsrätter lagade av Helga Järvström, Hållen.

Garnbåtsbodar av yngre datum.

FAKTA

Kransalger är samlingsnamnet på en grupp av vattenväxter som förmodligen är ursprunget till våra landlevande växter. De minsta är bara någon centimeter medan andra kan bli närmare två meter. Gemensamt för kransalgerna är att de behöver bra vattenkvalitet men också att de skapar en god växtmiljö för andra arter, t.ex. natar och slingor. Täta växtbestånd kan också hindra kraftig tillväxt av växtplankton, s.k. algblooming. Därför är vattnet vanligen klart där det finns gott om kransalger.

Kransalger är vanliga i Björns skärgård. Vissa arter föredrar hårda bottnar medan andra växer på mjuka sediment.

GÅ TILL BOTTEN

Johan Persson och Tomas Loreth Remén

På den nordligaste utposten av Hållnashalvön ligger Björns skärgård. Den består i stora delar av ett grunt undervattenslandskap med hårda bottnar utsatta för kraftig påverkan från vågor och vind. Den södra delen är mer eller mindre oframkomlig med båt på grund av riklig förekomst av klippryggar och sten i vattenlinjen varvat med små djupare områden däremellan.

Bottenvegetationen är relativt artrik och här hittar man bland annat slingor, natar, brunalger och kransalger. Undervattensmiljöerna med sitt klara vatten är vackra och färgrika och en snorklingstur en sommardag är en fantastisk upplevelse! I den södra delen av skärgården finns ett fåtal riktigt skyddade grunda miljöer som gynnar varmvattenälskade fiskarter som abborre, gädda och mörtfiskar.

På öarna i Björns skärgård hittar vi både våtmarker och småvatten där både gölgroda och större vattensalamander trivs.

I ett nystartat projekt som finansieras av Världsnaturfonden WWF restaurerar Upplandsstiftelsen våtmarker och sjöar längs kusten. Genom att bromsa upp vattnet i landskapet skapar vi inte bara förutsättningar för ett rikt växt- och djurliv, utan bidrar även till ökad grundvattenbildning och minskad näringstransport till havet. Genom detta arbete förstärks reproduktionen av kustfiskar, något som även gynnar skräntärnan och andra fiskätande fåglar.

Skräntärnan rör sig över mycket stora områden på jakt efter vatten där fisktillgången är god. Populära födoplatser är kustnära våtmarker. På våren vandrar gädda, abborre, mört och id upp i kustmynnande vattendrag för att nå översvämande våtmarker där de kan leka.

Våtmarker restaureras genom att höja vattennivån, oftast genom ett dämme. Fri fiskpassage ordnas genom en anlagd bäck runt dämet, ett så kallat omlöp.

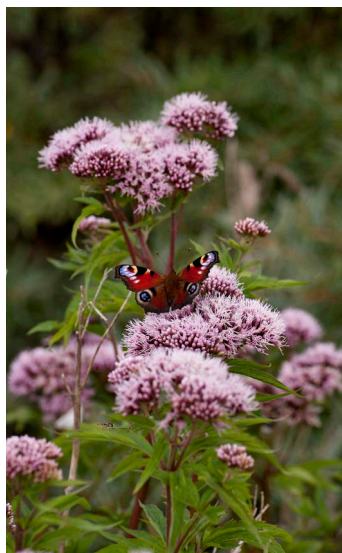

Gäddyngel

FAKTA

Landhöjningen

Ända tills för 11 000 år sedan täcktes Uppland av inlandsis. Isen var så stor och tung att den tryckte ner marken flera hundra meter. När isen sedan smälte låg därför hela Uppland under havsytan. Sedan dess har marken sakta höjt sig igen, och höjer sig fortfarande. Först gick det snabbt, kanske 1 dm per år. Men idag är landhöjningen i Uppland ungefär 5 mm per år.

Hampflockel och påfågelöga.

PÅ LANDBACKEN

Pär Eriksson

Det finns få platser som Björns skärgård där man får en så tydlig bild av begreppet landhöjningskust och de fenomen och processer som hör till den. Över ett stort område sträcker sig en arkipelag av öar, kobbar och skär, alla i olika faser av "tillblivelse" sen de steg upp ur havet – allt från grunda vikar, kala klippor, buskmarker och slutligen till gammal skog – en process som ju hela Uppland genomgått sen Inlandsisen drog sig tillbaka.

Skärgårdens alla öar kantas av blomsterrika strandängar, fullt jämförbara med det man kan finna i det traditionellt hävdade kulturlandskapet – men här helt naturligt uppkomna genom "till-landningen", ängar som sedan upprätthålls genom isens skrapning och vildgässens bete.

Fågellivet i Björns skärgård tillhör ett av de rikaste vi har och havsörn och grågäss, som för ett halvt sekel sedan var sällsyntheter är nu karaktärsfåglar tillsammans med en rad vadare, änder, måsar och tärnor.

En särskild företeelse i den ekologiskt dynamiska process som pågår här är uppkomsten av gölar, som efterhand alltmer snörs av från havet på grund av landhöjningen. I dessa små dammar med vatten som snabbt värms upp finner vi gölgrödan – en alldeles speciell grodart vid Upplandskusten och vars knarrande läten hörs vida omkring försommarnätter. I dessa naturliga dammar finner man även blodigel och större vattensalamander, spännande möten för både barn och vuxna.

Om man försöker beskriva reservatet från fastland finner man intill Fågelsundets fiskehamn gammal barrskog med grova furor och senvuxna granar. Här är här förhållandena gynnsam för de speciella svampar som växer i kalkbarrskog. Närmare havet och runt de större öarna som Fågeln sträcker sig ofta en strandskog av klibbal och ask. Här frodas högväxta blomväxter som hampflockel och krissla, båda omtyckta av fjärilar och bin. På gamla alar kan man finna spåren av alpraktbagge, som tillhör de många arter som lever i gamla döda träd och som främst finns längs kusten.

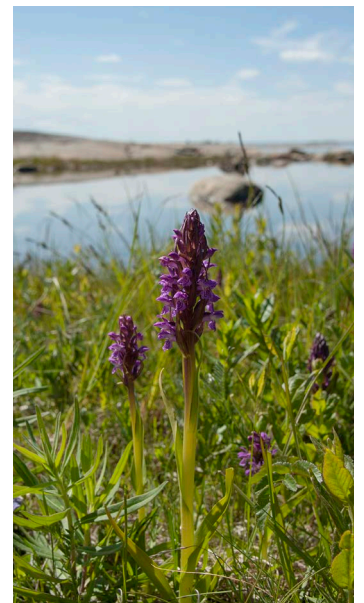
Spåren av forna tiders bete präglar ännu skogarna med vidvuxna träd, enbuskar och små gläntor. Längre ut i skärgården övergår skogen till buskmarker och helt kala skär och här är fågellivet som rikast.

Alpraktbagge

Roskarlar

Strandäng med ängsnycklar.

NATURRESERVAT – FÖRVALTNING

Martin Amcoff

Upplandsstiftelsens tillsynsmän Johan Eriksson och Bengt-Olof Jansson inleder arbetet med att städa ur bodarna och inreda fyrvaktarbostaden 2017.

FAKTA

Björns Skärgård är utpekad som Natura 2000 område. Natura 2000 är EU's nätverk av skyddade områden.

På bilden till höger diskuterar Elisabeth Backman-Bromé Länsstyrelsen, Agnetha Pettersson Upplandsmuséet och Gustav från Nordgrens Bygg renoveringen av fyrvaktarbostaden. Länsstyrelsen har bidragit med finansiering för renoveringen.

Tierps kommun tog beslut om det marina naturreservatet Björns skärgård i juni 2018. Upplandsstiftelsen är markägare och förvaltar naturreservatet i samverkan med Tierps kommun. Reservatets areal är 2450 ha och omfattar sex större öar och en mängd små öar och skär samt stora grunda vattenområden. Landarealen är 223 ha och resterande del är grunda vatten. Längst ut i skärgården på ön Björn ligger fyrvaktarbostaden och några bodar vilka ingår i reservatet liksom ett äldre skogsområde på fastlandet intill Fågelsundet.

Björns skärgård är ett stort och komplext naturreservat med mycket höga naturvärden och många intressenter vilket ställer särskilda krav på förvaltning och skötsel. Naturreservatet har bildats för att bevara och skydda den speciella naturen, de arter som lever här och för att med enklare anordningar underlätta för friluftslivet. För reservatet finns ett beslut med regler om vad som gäller och en skötselplan som beskriver hur naturvärden, friluftsliv med mera ska skötas. För skötsel och tillsyn har Upplandsstiftelsen två tillsynsmän engagerade; Johan Eriksson och Lennart Söderlund. Gert Evaldsson och Kjell Holmkvist som bor i Fågelsundet har också uppdrag i förvaltningen av Björns skärgård. Vi strävar efter att arbeta med lokal förankring för att tillsyn, skötsel och annan verksamhet i och omkring reservatet ska fungera så bra som möjligt.

Upplandsstiftelsen har påbörjat arbetet med att underlätta för besökare att uppleva Björns skärgård och genomfört naturvårdsinsatser. Bilderna visar några exempel.

Fyrvaktarbostaden på Björn (uppförd 1859) förses med nytt tak av pannplåt. Fönstren är urplockade för renovering i land.

Flera utflykter för allmänheten har genomförts. Här spanar (och lyssnar) man efter gölgrödor.

Kjell Holmkvist på väg in i hamnen på Björn med en grupp besökare.

Västra våningen i fyrvaktarbostaden har rustats och inretts med fem sängplatser, vilka kan bokas för övernattnig.

Lennart Söderlund, tillsynsman Upplandsstiftelsen röjer strandängar på Björn. De blomster- och fågelrika ängarna kommer att hållas öppna genom årlig slåtter.

Björns skärgård – ett kommunalt naturreservat

Björns skärgård är ett kommunalt naturreservat i Tierps kommun. Kommunen har varit del av naturreservatsprocessen och bidragit med medel till inköp av mark. Kommunen står också för delar av förvaltningen av reservatet.

Foto: Mathilda Berg

På Björn finns två bostadshus från fyrvaktarepoken. Fyrvaktarbostaden som Upplandsstiftelsen äger och Fyrmästarbostaden som ägs av Tuva Berg och Patrick Rehnberg.

Gunilla Ström, Tierps kommun, håller i förvaltningen av Naturstigen i Fågelsundet.

Maria Berg och Taija Lindfors vid Tierps kommun har arbetat med handläggningen av naturreservatet Björns skärgård.

Ölandsbladet, Foto Alexander Jerfén

Intervju med Staffan Söderlund och Marie Sjöström

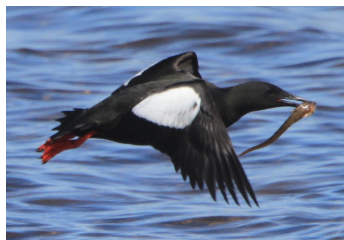
Staffan Söderlund och Marie Sjöström är biologer och jobbar med natur- och kulturinformation i olika former.

Vad är det som gör Hållnäs kust och Björns skärgård unikt?

Hållnäs kust är så varierad. Exponerade klippor mot norr, Björns skärgård som snabbt övergår från kala skär till trädklädda öar och så en labyrinth av grunda vikar längs östra kusten. Variationen av miljöer och kalkrikedom har gett en fascinerande flora och fauna med bland annat gölgrodor och flera sällsynta orkidéer.

Vill ni dela med er av något speciellt minne från Björns skärgård?

En fantastisk upplevelse var när vi paddlade ut till Björn en strålande, vindstilla dag i maj. Vid Österhällarna spelade tobisgrisslor med fina pipanden och visslande ramsor. Vi blev omringade av ett 50-tal fåglar som var helt upptagna och orädda.

Tobisgrissla

Naturstigen

Upplev vågskvalp, havtorn och gålgrodot!

Fiskeläget

I Fågelsundet finns vackra sjöbodar och kokhus!

Välkommen till naturstigen!

Här startar Fågelsundets naturstig - en naturstigen promenad på 2 km. Stigen slingrar sig fram mellan smalsjöar och lårt där du kan uppleva både gålgrodot och skivsten.

Naturstigen går över höllmarker med gamla tallar, genom djup gränslag och grönvackande strandstuder. Vid den öppna höllmarken ribbet du mjukvackade bergfräkt, skandinaviska strandlagar och havtornsmark.

Ödlor och gålgrodot
Runt de kalkrika kämn är orkidens skogssnycklar vanligt. I den lilla sjön Kalkhåven finns den sällsynta gålgroden. Här kan du gå ut på en spång i vattnet och lysna på godarna kvarnande krusen som pågår från slutet av maj till midnatten.

Havtornsmark och strandstud
Stigen leder ut till Bottenhavets strand där det finns goda och havtornsbukar med orange bär som sätter färg på kullen under hösten.

I strandstudens punkter där en vårdighet med många olika tillstånd som löblad, ask, björk och alm.

Klippor och strandlag
Räddig grepp och rödpäcklig grant dominerar på höllmarkerna. Under sommaren kan du njuta av de solvarma klipporna och strandlagens färgerna blomsterprakt. I vattenytan lyser strandstens blomkärger från juli till september.

Fågelsundets fiskeläge

Fågelsundet är Uppsalas största fiskeläge. Platsen hade betydelse för skärgårdens rodnar under medeltiden. På grund av hölliga magra påsar var fisket en viktig bränsle för bönderna. Stormningsstadiet hade en höjdpunkt på 1940-talet med mer än 30 båtlag. Fiskeläget ingår inte i naturreservatet. Störva gålma lings vägarna men respektera privata tomter.

Två hamnar

De båda hamnarna - Storhamn i väster och Råbarnan i öster - ligger väl skyddade vid sundet inneför ön Flågen. Runt hamnarna kan du se olika typer av byggnader - sjöbodar, lardorier, kalkhus och bostadshus. Mellan bodarna finns gårdar med bostadshus där man hänger nät och gem på tak. Ursprungligen hade gårdarna naturvana trädgårdar.

I Storhamn står ett par gråvacka lardorier från 1800-talet som fortfarande tillhör en av lastbarnens huser och fiskeredskap.

Fågelsundet i Fågelsundet

Öppen på fiskeläget - Storhamn har man en fin utsikt över Fågelsundet och ön Flågen. Under våren sticker basen ut smälglägen genom sundet - bänkar, bergfräkt, gröniskar, ångspjällkar, trastar och ingvår! sprut och mängder av sångarna i stig.

Sörsväg till Brunnskatan

Botten Råbarnan kan du nå på en tvevrig aktivt väg längs sundet till småbåthamnen. En nyrenat stig förhåller därefter till den lilla lysen på Brunnskatan.

Informationsskyltarna på bilden har producerats av Staffan Söderlund och Marie Sjöström.

Havtorn och tärna!

Havtornsbären lyser orangegula i september längs Bottenhavets strandar. Havtorn vill ha öppen och kalkrik mark. Den kan fixa sin egen näring med hjälp av kvävefixerande bakterier i rötterna. Finns det bara lite sand eller grus så klarar sig busken bra. Tack vare havtornet göddas därför strandens magra mineraljord och många andra växter får chansen att etablera sig.

Silvertårnarna hälsar på varandra efter den långa flytningen från Antarktis. Fågeln flyger 40 000 km varje år vilket motsvarar ett varv runt jorden! Det är den längsta flytningen av alla fåglar.

Skråntårnan, till höger, är världens största tärna med en vingspann på upp till 110 cm. Den korallröda näbben är mycket stor och har en svart fläck längst ut. Det är även lätt att känna igen skråntårnan på låttet. När den flyger lockar den ofta med ett högljud "treen-ark". Skråntårnorna kan bli mycket gamla, upp till 30 år, och paren håller ihop under lång tid.

Skråntårnan trivs i stora kolonier. Omkring hälften av det svenska beståndet häckar på det lilla skäret Stenarna, väster om Björns fyr.

Skylden öppnar till naturen

Har du sett några av våra skyltar? Eller använt vår digitala information? Genom information vill vi ge människor möjlighet att dela våra pärlor. Men syftet är också att sprida vår fascination inför djur och växter. Och att förmedla hänsyn till naturen och till dem som bor och verkar i och runt våra besöksmiljöer.

Hitta ut i länets Smultronställen i naturen. Se Uppsalasstiftelsen.se

Naturstigen i Fågelsundet är ett av Tierp kommuns Smultronställen i naturen och förvaltas av kommunen.

Naturkartan

I Naturkartan för Uppsala län får du information och kartor över naturreservat, friluftsområden och smultronställen i vårt län. Se [Naturkartan.se/Uppsala län](http://Naturkartan.se/Uppsala%20län).

Kjell Holmkvist. Entreprenör och yrkesfiskare i Fågelsundet

Du har yrkesfiskat i många år, hur har det varit med fisketillgången?

Tidigare var strömming huvudnäring. Fågelsundets fiskeläge byggdes upp under strömmingsfisket på 1930 och -40-talet. Strömmingstillgången minskade efterhand och det kan ha påverkats av industrifisket med stora trålare. Sik och laxöring har minskat. Sikfisket var bra förr och man kunde få 100-talet på en dag, numera blir det oftare ett 10-tal sikar. Men abborrfiske är fortfarande bra.

Särskilt minne från Björns skärgård?

Landhöjningen är påtaglig. Det grundar upp i hamnen och skapar problem för båtarna. Men landhöjningen gör också området unikt.

Björns skärgård har blivit naturreservat, tankar om det?

Det är en liten och unik skärgård, viktigt skydda fågellivet och den orörda naturen. Det är bra att kunna utveckla skärgården för besökare under reglerade förhållanden. Här finns en vacker natur, fina badklippor och fyren på Björn.

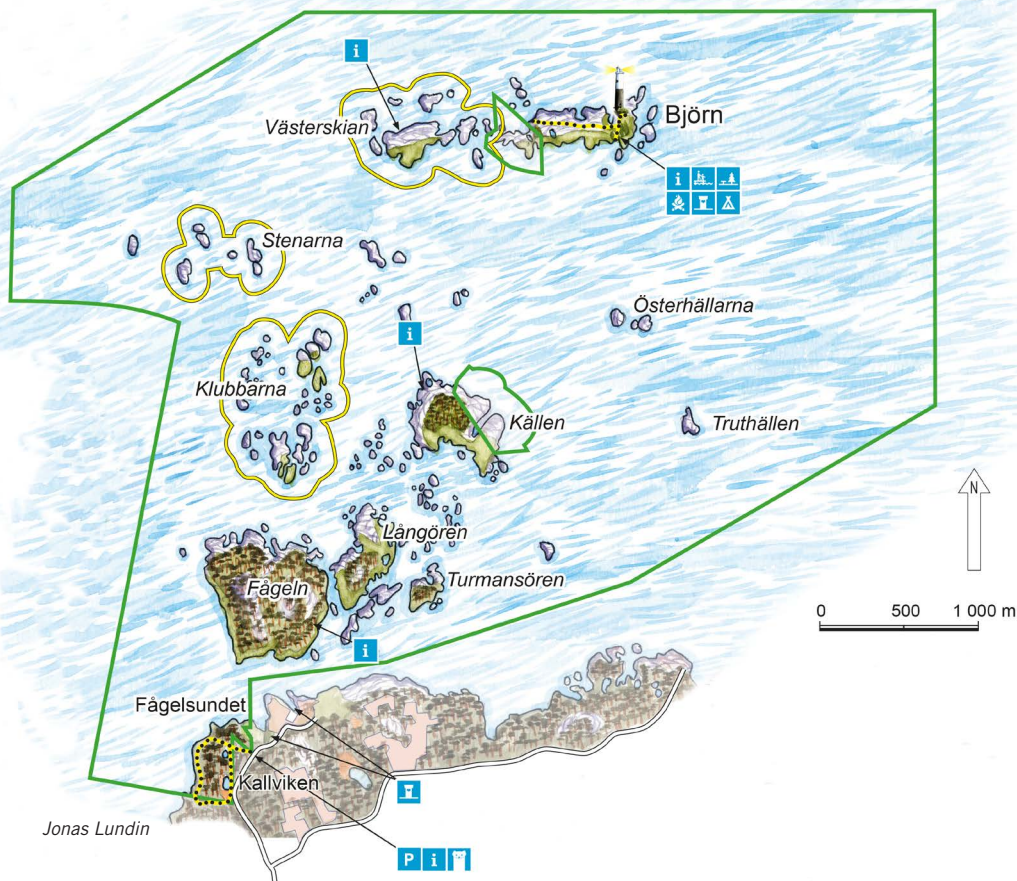
” Det är bra att kunna utveckla skärgården för besökare under reglerade förhållanden. Här finns en vacker natur, fina badklippor och fyren på Björn.

Kjell Holmkvist transporterar byggmaterial och 6-hjulig till Björn inför renoveringen av fyrvaktarbostaden.

ÖVERSIKTSKARTA

Längst ut på Hållnåshalvön sträcker sig Björns skärgård ut i Bottenhavet. I förgrunden Fågelsundets fiskeläge, längst ut i norr Björns fyr.

Jonas Lundin

Med båt till Björn

Kommer du med egen båt till Björn bör du känna till att det grunt och stenigt och därför lite trixigt att ta sig in till hamnen. Det finns också möjlighet att boka båttransport från Fågelsundet till Björn. Se mer information på Upplandsstiftelsens webbplats naturkartan.se/uppsalalan. Sök på Björns skärgård.

- Naturreservat
- Fågelskyddsområde

0 500 1 000 m

- REDAKTION Karolina Vessby, Martin Amcoff, Björn-Gunnar Lagström, Gillis Aronsson och Barbro Nilsson Garbergs
- FOTOGRAFER Ulrik Lötberg, samtliga bilder s. 8, ejder o strandskata s. 10 och tobisgrissla s. 24 Lennart Söderlund, mink s. 11, Dan Thunman, s 12, Tommy Arvidsson Upplandsmuseet, kokhus och sjöbod, strömmingsrätter s 16–17 Övriga bilder: Martin Amcoff, Emelie Runfeldt, Pär Eriksson, Johan Persson och Björn-Gunnar Lagström
- PRODUKTION Upplandsstiftelsen

UPPLANDSSTIFTELSEN bildades 1972 för att underlätta och stimulera allmänhetens friluftsliv samt verka för bevarande och skydd av den uppländska naturen. Medlemmar är Region Uppsala och kommunerna i Uppsala län. Vår verksamhet finansieras via Region Uppsala, uppdrag och projektmedel. I den här skriften berättar vi om vår satsning på Björns skärgård. Besöksadress är Storgatan 27 i Uppsala. På vår hemsida www.upplandsstiftelsen.se får du mer utförlig information. Kontakta oss gärna. Telefon 018–611 62 71.